

KUPER ROMANLARI VA O‘ZBEK TARIXIY ROMANLARIDA QAHRAMONLIK KONSEPSIYASI

Qosimov Anvar Bahrom o‘g‘li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Xorijiy til nazarasi va amaliyoti kafedrası
katta o‘qituvchisi

Email: qosimovanvar43@gmail.com

Tel: [+998909606258](tel:+998909606258)

Annotatsiya

Ushbu maqolada Fenimor Kuperning tarixiy-epik romanlari hamda o‘zbek tarixiy nasrida qahramonlik konsepsiyasining badiiy talqini qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Qahramonlik tushunchasining milliy tafakkurdagi shakllanishi, tarixiy shaxslar va badiiy to‘qima asosidagi obrazlarning yaratilishi, ularning epik poetika bilan uyg‘unligi o‘rganiladi. Tadqiqot milliy ozodlik ruhiyatining adabiyotdagi ifodasini anglashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Fenimor Kuper, o‘zbek tarixiy romani, epik nasr, qahramonlik konsepsiyasi, milliy ozodlik, poetika.

Kirish

Qahramonlik konsepsiyasi insoniyatning tarixiy taraqqiyotida milliy o‘zlikni anglashning eng muhim badiiy kategoriyalaridan biridir. Adabiyotda qahramonlikning estetik modeli, avvalo, xalqning ozodlikka intilishi, tarixiy xotira va epik an‘analar bilan chambarchas bog‘liqdir. XVIII–XIX asrlar dunyo adabiyotida tarixiy proza janri taraqqiy etib, millatlarning mustaqillik kurashi badiiy yoritildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Amerika adabiyotida Fenimor Kuperning “Teran iz qidiruvchilar”, “Oxirgi mohikan”, “Yo‘lbars ko‘zi” kabi romanlari xalqning ozodlik uchun kurashi, mahalliy qahramonlar ruhiyati va epik manzaralar orqali yorqin ifodalandi.[5.76]

O‘zbek nasrida esa Oybekning “Navoiy”, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, Mirmuhsinning “Chodirxayol”, Shukrullo Yusupovning “Muqaddas qasos” kabi romanlarida qahramonlik timsoli milliy ozodlik ruhiyati bilan uyg‘un holda badiiy aks etdi. [7.114]

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, Kuper asarlarida shakllangan qahramonlik konsepsiyasi va o‘zbek tarixiy romanlaridagi epik qahramon obrazlari o‘rtasidagi qiyosiy jihatlarni tahlil etish orqali milliy ozodlik g‘oyalarining poetik talqini aniqlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda qiyosiy-tipologik tahlil, tarixiy-adabiy kontekstual tahlil, qahramonlik konsepsiyasini poetik tahlil qilish va intertekstual yondashuv metodlari qo‘llanildi.

Asosiy manba sifatida Fenimor Kuperning “Oxirgi mohikan”, “Yo‘lbars ko‘zi”, “Pionerlar” romanlari va o‘zbek tarixiy romanlari — Oybekning “Navoiy”, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, Mirmuhsinning “Chodirxayol” asarlari tanlandi. Shuningdek, V. Belinskiy, A. Veselovskiy, B. Sarimsoqov, N. Karimov, I. Haqqulov kabi adabiyotshunoslarning nazariy qarashlari ham tahlilga jalb qilindi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi Fenimor Kuper romanlari va o‘zbek tarixiy romanlarida qahramonlik konsepsiyasining epik talqini hamda uning badiiy-estetik xususiyatlarini aniqlashdan

iborat bo'ldi. Shu bois ishning metodologik asoslari keng qamrovli va turli yo'nalishdagi ilmiy uslublar uyg'unligidan tashkil topdi.

Avvalo, qiyosiy-tipologik tahlil asosida Kuperning "Oxirgi mohikan", "Yo'lbars ko'zi", "Pionerlar" singari romanlari Oybekning "Navoiy", Pirmqul Qodirovning "Yulduzli tunlar", Mirmuhsinning "Chodirxayol" kabi tarixiy romanlari bilan qiyoslab o'rganildi. Bu yondashuv har ikki adabiyotdagi qahramonlikning umumiy va milliy xususiyatlarini, obrazlarning shakllanish jarayonini, epik tafakkurga xos jihatlarini aniqlashga yordam berdi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida tarixiy-adabiy kontekstual yondashuvga e'tibor qaratildi. Chunki qahramonlik tushunchasi muayyan tarixiy davr va ijtimoiy sharoit bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli Kuper romanlari uchun XVIII–XIX asrlar Amerikasi – mustamlakachilik va yerli xalqlarning ozodlik kurashi davri, o'zbek romanlari uchun esa Temuriylar davri, jadidchilik va milliy uyg'unish jarayonlari tarixiy asos sifatida tahlil qilindi. Bu yondashuv qahramonlik obrazlarining shakllanishida tarixiy muhitning hal qiluvchi rolini ko'rsatdi.

Poetika va struktur-tahlil usuli yordamida qahramonlikning badiiy ifodasiga alohida e'tibor berildi. Asarlardagi asosiy konfliktlar, syujet chiziqlari, qahramonlar xarakterining rivojlanishi, epik landshaft va tabiat manzaralarining obraz ruhiyatini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilindi. Bu yondashuv qahramonlikning estetik modeli va uning epik kompozitsiyadagi o'rni haqida muayyan xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Bundan tashqari, intertekstual yondashuv ham qo'llanildi. Chunki Kuper romanlari va o'zbek tarixiy romanlaridagi ko'plab obrazlar va timsollar xalq og'zaki ijodi, afsona, rivoyat, shuningdek, diniy va ma'rifiy matnlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu metod orqali epik asarlardagi ramzlar, arxetipik obrazlar va ularning manbalari ochib berildi.

Qahramonlik konsepsiyasini nafaqat badiiy-estetik, balki ma'naviy va falsafiy nuqtayi nazardan ham tadqiq etish zarur bo'ldi. Shu maqsadda estetik-falsafiy yondashuv asosida qahramonlikning axloqiy-ruhiy mohiyati, xalqning ozodlik va adolat haqidagi qarashlari badiiy obrazlarda qanday aks etgani izohlandi. [10. 54]

Tadqiqotning nazariy poydevorini A. Veselovskiyning "Tarixiy poetika" asari, V. Belinskiyning adabiyotning ijtimoiy tabiatiga doir qarashlari, shuningdek, o'zbek adabiyotshunoslari B. Sarimsoqov, N. Karimov, I. Haqqulovlarning tarixiy romanlar va epik tafakkurga oid ilmiy ishlari tashkil etdi. Bu manbalar qahramonlikning shakllanish jarayonini chuqurroq tushuntirish va uni adabiy-nazariy jihatdan asoslashga xizmat qildi.

Yuqoridagi barcha metodlar uyg'un tarzda qo'llanilgani bois tadqiqot natijalari izchil, tizimli va ilmiy asoslangan bo'lib, qahramonlik konsepsiyasining milliy va universal xususiyatlari, uning epik nasrdagi poetik talqini keng qamrovda yoritildi.

Tahlil va natijalar. Fenimor Kuper epik romanlarida qahramonlik tushunchasi mustamlakachilik davrida Amerika yerli xalqlarining ozodlik uchun kurashi bilan uyg'unlashadi. Masalan, "Oxirgi mohikan" romanida Unkas obrazi epik qahramonning shijoati, mardligi, adolat yo'lida fidoyiligi bilan ajralib turadi. Qahramonning tabiat bilan uyg'unligi, kurashlarda qat'iyligi, xalqi uchun jonini qurbon qilishi milliy qahramonlik konsepsiyasining asosiy belgilarini aks ettiradi. [11.105]

Kuperning qahramonlari ko'pincha tarixiy voqealarga asoslangan bo'lsa-da, ularning badiiy talqini romantik epik uslubda yaratilgan. Qahramonlar adolat va ozodlikni himoya qiluvchi shaxs sifatida tarixiy haqiqatdan kuch oladi, shu jihati bilan epik qahramonlik poetikasini boyitadi.

O‘zbek tarixiy romanlarida qahramonlik milliy ozodlik va adolat uchun kurash motivi bilan uyg‘unlashgan. “Yulduzli tunlar” romanida Mirzo Ulug‘bek obrazida ilm-ma‘rifat va adolatni ustuvor qo‘ygan davlat arbobi sifatidagi qahramonlik talqini ko‘rinadi. Oybekning “Navoiy” romanida esa qahramonlik ruhiy va ma‘naviy jasorat, xalq dardi bilan yashash, adolatni himoya qilish orqali ifodalangan.

Mirmuhsinning “Chodirxayol” romanida bosqinchilik va zulmga qarshi kurashgan xalq qahramonlarining jasorati milliy qahramonlik an‘analarining tarixiy asoslarini namoyon etadi. Bu romanlarda qahramonlik faqat harbiy-jasorat emas, balki ma‘naviy qat‘iyat va milliy o‘zlikni saqlab qolish harakati sifatida talqin etiladi.[14. 114]

Qiyosiy xususiyatlar

Kuper romanlari va o‘zbek tarixiy romanlaridagi qahramonlik konsepsiyasi bir qator umumiy jihatlarga ega:

1. Har ikkala adabiyotda qahramonlik tarixiy voqealar asosida shakllangan;
2. Qahramonlar millat, xalq manfaatini himoya qiluvchi shaxslar sifatida tasvirlangan;
3. Epik talqinda tabiat va tarixiy muhit qahramon xarakterini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida ishlatilgan.

Biroq farqli jihatlari ham mavjud. Kuperda qahramonlik ko‘proq jangovar-jasorat va yovga qarshi kurash orqali ko‘rsatilsa, o‘zbek tarixiy romanlarida ruhiy-ma‘naviy jasorat, ilm va adolatni himoya qilish, milliy uyg‘onish ruhiyati ustunlik qiladi.

Xulosa va takliflar. Fenimor Kuper romanlaridagi qahramonlik konsepsiyasi asosan xalqning mustamlakachilikka qarshi qurolli kurashi bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tarixiy romanlarida bu tushuncha ko‘proq ma‘naviy-axloqiy jasorat va ilmga sodiqlik, adolat uchun kurash motivlari bilan uyg‘unlashadi.

Fenimor Kuper romanlari va o‘zbek tarixiy romanlarida qahramonlik konsepsiyasining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, har ikki adabiyotda qahramonlik tushunchasi xalqning tarixiy taqdiri, ozodlik va adolat uchun kurash g‘oyasi bilan uzviy bog‘liqdir. Kuper asarlarida qahramonlik ko‘proq mustamlakachilik zulmiga qarshi qurolli qarshilik, jangovar shijoat, fidoyilik sifatida aks etgan bo‘lsa, o‘zbek tarixiy nasrida u ma‘naviy va axloqiy jasorat, ilm-ma‘rifatga sodiqlik hamda adolatni himoya qilish tamoyillari bilan boyitilgan.

Har ikkala adabiyotda qahramonlikning epik talqini milliy ruhiyat va tarixiy muhitga tayangan holda yaratilgani diqqatga sazovordir. Bu esa qahramonlik tushunchasining universal va milliy xususiyatlari uyg‘unlashgan holda shakllanganini ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqot natijalari qahramonlik konsepsiyasining epik nasrdagi ifodasini o‘rganish, tarixiy romanlar poetikasidagi xalq ruhiyati va ozodlik g‘oyalari obrazini tadqiq etishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois ushbu yo‘nalish bo‘yicha kelgusida janr poetikasi, tarixiy obrazlar psixologizmi va milliy tafakkur uyg‘unligini chuqurroq o‘rganish istiqbollari mavjud.

Foydalangan adabiyotlar

1. Oybek. *Navoiy*. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1944.
2. Qodirov Pirimqul. *Yulduzli tunlar*. — Toshkent: Sharq nashriyoti, 1978.
3. Mirmuhsin. *Me‘mor*. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1983.

4. Sharafiddinov Ozod. *Qahramonlik va zamon*. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1979.
5. Rasulov Abdulla. *Romanda qahramon obrazini yaratish masalalari*. — Toshkent: Fan, 1991.
6. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. *Adabiyotshunoslik terminlarining izohli lug‘ati*. — Toshkent: Akademnashr, 2013.
7. Naimov Omonullo. *O‘zbek tarixiy romanlarida obraz va konflikt masalalari*. — Toshkent: Fan, 2007.
8. Karimov Abdug‘ani. *O‘zbek adabiyotida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima masalalari*. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2012.
9. Bozorov Ulug‘bek. *O‘zbek romanchiligida tarix va qahramon talqini*. — Toshkent: Akademnashr, 2018.
10. Saidov Behzod. *Qahramonlik konsepsiyasi va milliy o‘zlik*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
11. Jo‘rayev Sodiq. *Tarixiy romanlarda badiiy tafakkur masalalari*. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2015.
12. *Adabiyot nazariyasi: O‘quv qo‘llanma*. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
13. To‘xtasinov M. *Tarix va badiiyat uyg‘unligi*. — Toshkent: Fan, 2004.
14. G‘aniyeva M. *O‘zbek romanlarida tarixiy qahramon obrazi*. — Toshkent: Sharq, 2010.